

Tadeusz Zdancewicz

Nazwy różnych rodzajów osełek do ostrzenia kosy i pokrowców do nich w gwarach podlasko-suwalskich

Studia Rossica Posnaniensia 10, 285-302

1978

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

TADEUSZ ZDANCEWICZ

Poznań

NAZWY RÓŻNYCH RODZAJÓW OSELEK DO OSTRZENIA KOSY I POKROWCÓW DO NICH W GWARACH PODLASKO-SUWAŁSKICH

W niniejszym artykule przedstawiam pewną ilość faktów leksykalnych związanych z nazwami różnych rodzajów oselek i pokrowców do nich z polskich, białoruskich, przejściowych białorusko-ukraińskich, ukraińskich i litewskich gwar Podlasia, Suwalszczyzny i terenów bezpośrednio do nich przyległych, tj. wschodniego побереża Mazur i Mazowsza dalszego oraz północno-wschodniego fragmentu Lubelszczyzny. Eksplorowany obszar na północy i wschodzie opiera się o granicę polityczną ze Związkiem Radzieckim, jego granicę zachodnią i południową wytycza linia łącząca miasta: Goldap—Kołno—Ostrów Mazowiecką—Węgrów—Lubartów—Chełm Lubelski.

Dla powyższych, zróżnicowanych etnicznie terenów dysponuję materiałem gwarowym zebrany przeze mnie w 50 punktach w latach 1959 - 1961. Na poszczególne strefy etniczne przypadły w moich badaniach następujące ilości punktów terenowych: 32 punkty polskie (01, 02, 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 18, 19, 20, 21, 22, 26, 27, 28, 33, 34, 35, 36, 40, 41, 42, 45, 46); 10 punktów białoruskich (12, 16, 17, 23, 24, 25, 29, 30, 31, 32); 3 punkty przejściowe białorusko-ukraińskie (37, 38, 39); 4 punkty ukraińskie (43, 44, 47, 48) i 1 punkt litewski (2).

W wyniku eksploracji terenowej zebrałem stosunkowo dużo bogato zróżnicowanych nazw odnoszących się tak do oselki jak i jej pokrowca. Nazwy te są oparte na kilku różnych rdzeniach, zawierają różnorodne morfemy poboczne, w znacznej ilości wypadków mają przy sobie uściślające określenia wyrażone przymiotnikiem lub rzeczownikiem z przymikiem, są także, co oczywiste, zróżnicowane pod względem fonetycznym. Stwierdziłem jednocześnie, że powyższe, tak znaczne zróżnicowanie dotyczy nie tylko związanego z oselką i pokrowcem do niej słownictwa, ale i samych tych faktów etnograficznych (desygnatów) tak pod względem materiału, z jakiego zostały one wykonane, jak i pod względem ich konstrukcji. W ten sposób skonstatowane przeze

mnie bogactwo terminologiczne w przeważającej ilości wypadków jest wynikiem zróżnicowania samych desygnatów.

Zanim przejdę w dalszych partiach artykułu do dokładnej analizy materiałów, uporządkowanych także w zależności od charakteru desygnatów, już tutaj dla ogólnej orientacji czytelnika przytaczam pełny zestaw leksykalny interesujących nas nazw z uwzględnieniem ich wariantów słotwórczych: 1) nazwy oselek: *brus*, *brus^lok*, *cementofka*, *kopystka*, *lopatka*, *marmur*, *marmurek*, *marmu^lok*, *marmurofka*, *mentka*, *meńćenka*, *meńćołka*, *metka*, *meteńka*, *osła*, *osełka*, *aśolek*, *ostšy^ldło*, *po^lro^lstka*, *tšepačka*; 2) nazwy pokrowców: *bla^lza*, *dłubanka*, *fufka*, *kabura*, *kadtubek*, *kałita*, *kałitka*, *kapš^luk*, *kešonka*, *košilka*, *kuba^ljka*, *macanka*, *mań^lak*, *mańaček*, *ośelńica*, *ośo^lńnik*, *plompka*, *po^lxfka*, *po^lxfka*, *šlo^lxa*, *šloke*, *ślukra*, *torba*, *torepka*, *t'orbocka*.

Nazwami stanowiących temat niniejszego artykułu desygnatów na części przebadanych przeze mnie terenów, mianowicie w gwarach białoruskich wschodniego Podlasia (od Kanału Augustowskiego po Bug), zajmowała się E. Smułkowa w swojej wartościowej monografii dotyczącej współczesnego białoruskiego słownictwa gwarowego z zakresu uprawy roli¹ a częściowo także w artykule o lituanizmach w białoruskim słownictwie rolniczym². Ponieważ jednak autorkę interesowało tylko słownictwo występujących na terytorium Polski gwar białoruskich oraz związki tego słownictwa z gwarami białoruskimi na terenie BSRR i z całą Słowiańszczyzną wschodnią, natomiast ustalenie jego stosunku do gwar polskich zostało w pracy organiczone do 9 punktów kontrolnych z gwar polskich bezpośrednio do obszaru białoruskiego przyległych, interesującym wydaje mi się szersze naświetlenie problemu od strony polskiej. Oprócz tego moje materiały także implikują pewną modyfikację zawartego w pracy E. Smułkowej poglądu odnośnie do braku desygnatu i nazw związanych z pokrowcem na oselkę w podlaskich gwarach białoruskich. Jak więc widzimy, stwierdzenia opracowań E. Smułkowej i dane zamieszczone w moim obecnym artykule nie dublują się, a wręcz przeciwnie wzajemnie się uzupełniają i naświetlają.

Z terenem badań słownictwa gwarowego z zakresu uprawy roli przeprowadzonych na tzw. Pomorzu Mazowieckim przez I. Judycką³ badania moje pokrywają się tylko na niewielkim odcinku wschodniego pobraża Mazur.

¹ E. Smułkowa, *Słownictwo z zakresu uprawy roli w gwarach wschodniej Białostoczczyzny na tle wschodniosłowiańskim*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1968, s. 92 - 95 i mapa 11.

² E. Smułkowa, *Lituanizmy w białoruskim słownictwie rolniczym*, Lingua Posnaniensis, t. XIV, Poznań 1969, s. 56 - 57.

³ I. Judycka, *Słownictwo z zakresu uprawy roli w gwarach Pomorza Mazowieckiego* (Stan obecny, historia i związki z terenami przyległymi), Wrocław 1961; I. Judycka, *Badania słownictwa gwar Pomorza Mazowieckiego* (Sprzęt zboża i siana, młocka, czyszczenie ziarna), Studia z Dziejów Gospodarstwa Wiejskiego, t. V, z. 3, Warszawa 1963.

Dalszy ciąg artykułu będzie składał się z dwóch części. W pierwszej z nich zostanie przeprowadzona analiza nazw oselek, w drugiej — pokrowców do nich.

I

Przechodząc do szczegółowej analizy nazw związanych z narzędziem do ostrzenia kosi należy stwierdzić, że w zakresie tych desygnatów występuje przede wszystkim zróżnicowanie na narzędzie wykonane w całości z kamienia lub materiału kamieniopodobnego oraz na narzędzie wykonane w całości z drewna. Tej klasyfikacji nie poddaje się jedynie narzędzie do ostrzenia kosi składające się z drewnianej rękojeści i drewnianego, płaskiego jej przedłużenia pokrytego po obu stronach kamieniopodobną substancją ostrzącą. W ramach tego podziału pierwszoplanowego dalsze zróżnicowanie desygnatów obserwowałem tylko w obrębie klasy narzędzi wykonanych całkowicie z kamienia lub tworzywa kamieniopodobnego ze względu na rodzaj kamienia lub innego materiału użytego do ich wykonania.

Gwarowy materiał leksykalny dotyczący narzędzia do ostrzenia kosi porządkuję według ustalonych wyżej trzech grup desygnatów. Prezentację materiału w obrębie każdej z tych grup przeprowadzam według zasady ilościowej.

1. Narzędzie wykonane całkowicie z kamienia lub materiału kamieniopodobnego jest w przebadanych przeze mnie gwarach określane nazwami: *osła*, *brus*, *marmur* (i pochodnymi od nich) oraz nazwą *poxróstka*. Brak informacji odnośnie do tego desygnatu z punktów 02, 2, 28 i 35.

Osla i pochodne od niej wystąpiły najliczniej, bo w 46 następujących punktach: *ńe viželi* (2 os. l. mn.) *mojego osła?* (6), *te osly to byli k'edyści inne, kamienne* (7), *osla do ostreńa kosi* (13), *osla; osly byly tylko s kaměna; osly byly kamienne* (18), *teras to ńe uzyvaio tei osuy, teras to cyment najčencei* (34), *as'la* (24); *oselka, to co kosi ostšyć to oselka* (1), *byli oselki kamienne, naturalne* (3), *oselka šmyrglova, oselka marmulova, rozmačite; oselki, to ni ma na ńež zadnei nazvy, jeno oselka* (4), *oselka* (5), *kupil nova oselka* (6), *kamienne najčenz byli oselki take vykute, tyx fabryčnyx ńe bylo oselkof jak teras* (7), *oselka* (8, 9, 10), *oselka, tom oselko ras počongne* (11), *do oselki* (13), *tylko jest ružne gatunki: i s cementu i s kaměna, ale oselka* (14), *łopatko a potem oselko* (15), *oselka* (16, 19), *to on raz dva 'szybko' kose zahelce 'zniszczy, stępi' tom fabryčno oselko* (22), *to do ostreńa oselka* (29), *byli take te bale i te marmurove, te bale oselka* (36), *byli oselki te bale* (38), *oselka* (41, 44), *oselka, to ma oselke* (45); *i oseuka tam kyado* (01), *oseuka* (20, 21, 26, 27), *to kamenna oseuka* (33), *neli i oseuki* (34), *byua oseuka, tez byua, byua* (40), *oseuka* (42), *sq oseuki* (46); *uselka* (48); *os'olka* (23), *os'olka tam byla* (30), *os'olka* (37, 39, 43, 47); *as'olka* (12, 17, 24), *as'olkaju to ostryc'* (25), *kamenna as'olka, skalistaia, skalista as'olka, s finlanckež*

skal'y (30), *as'otka* (31); *hus'otka marmurova* (48); *as'otek* (32). Oprócz wyżej wymienionych form rzeczownikowych w dwóch punktach zanotowałem pochodne od rzeczownika *osla* przymiotniki: *pšće osya to gžes tam rombo, pšće na cmentažu so syupy oslane* (34), *oselka to jest s kańeńa oslanego, s tego oslanego kańeńa vyrabajō, oslany kańeń taki jest* (41), w jednym punkcie natomiast pochodne czasowniki: *oslovać kosy dobre; to ostš še ruvńa, ĩak poostuĭe, to potem ĩm ostš ruvńa* (4).

Marmur i derywaty od niego wystąpiły tylko w pięciu następujących punktach: *ĭag byyy marmuuy, to byyy blaży* 'pokrowce z blachy na oselki marmurowe', *a oseuķi to še tam ĩe sazaĭo; daĭ blaży do marmuĭu* (46); *a marmurek to jest ĩnacyĭ, ĭa ĩe vem, s cego te marmurķi robo* (41); *marmuĭek* (40); *marmuĭ'ok* 'gładka, sina oselka kamienna' (43); *byĭi oselki te bale i byĭi marmurofķi* (38). Rzecz charakterystyczna, że nazwy związane z wyrazem podstawowym *marmur* wystąpiły zawsze obok nazw związanych z wyrazem podstawowym *osla*. Obok stwierdzeń w wypowiedziach informatorów dowodzi to jeszcze dodatkowo faktu, że oznaczały one specjalny rodzaj oselki kamiennej.

Brus i pochodne od niego wystąpiły bardzo nielicznie, bo zaledwie w trzech następujących punktach: *brus* (32); *brus'ok* (31, 32, 39). Także te nazwy wystąpiły zawsze obok nazw pochodnych od wyrazu *osla*, ale zawsze (różnie niż nazwa *marmur* i pochodne) jako termin równorzędny: *brus'ok abo as'otka* (31).

Pożrostka ogranicza się tylko do jednego punktu: *to kańenna oseuķa to ĭus požrostka do ostšeńa kosy, kto ma* (33).

Etymologię nie wyjaśnioną ma właściwie tylko ostatnia nazwa, tj. *pożrostka*. Niewątpliwie łączy się ona z polskimi gwarowymi czasownikami *chrosnąć*, *chrósnać*, *chrasnąć* 'uderzyć, trzasnąć, zatrzeszczeć', *chrostać* 'oczyszczać w stepie jęczmień z lupin', *chróstać* 'tłuc w stepie jęczmień na pęcak'⁴, *pochrośnięć* (zam. *pochrosnąć*) 'uderzyć'⁵, z którymi według F. Sławskiego stoi w związku polski rzeczownik *chrust*⁶. Nazwa jest więc związana z uderzaniem i można ją łączyć z zanotowaną przeze mnie nazwą drewnianego narzędzia do ostrzenia kosy *tšepačka* (47) oraz przytaczanymi przez E. Smulkową z Białorusi nazwami tego samego narzędzia związanymi z czasownikami *ццяб'аць, цы'б'аць* 'uderzać' i *мпан'аць* 'trzepać'.

Rozprzestrzenienie geograficzne powyższych nazw (por. mapka nr 1, str. 291) pozwala na kilka spostrzeżeń. Przede wszystkim można zauważyć, że wyraz podstawowy *osla* jest ograniczony do części północno-zachodniej

⁴ J. Karłowicz, *Słownik gwar polskich*, t. I, Kraków 1900, s. 202 - 204.

⁵ Tamże, op. cit., t. IV, Kraków 1906, s. 154; A. Kryński, W. Niedźwiedzki (red.), *Słownik języka polskiego*, t. IV, Warszawa 1908, s. 304.

⁶ F. Sławski, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, t. I, Kraków 1952 - 1956, s. 82 - 83.

badanego terenu, natomiast cały badany obszar jest jednolicie pokryty derywatami od niego.

Obok derywatów od wyrazu *osla* jako termin równorzędny na określenie kamiennego narzędzia do ostrzenia kosy na wschodzie terenu białoruskiego nad granicą ZSRR symetrycznie po obu stronach Narwi występuje termin *brus* i pochodne od niego. Jednocześnie można stwierdzić, że termin ten jest wypierany przez termin *as'olka*. Świadczy o tym konstatowane przeze mnie regularnie, natomiast przez E. Smułkowską w 7 wypadkach na 19 występowanie terminów *brus*, *brus'ok* obok terminu *as'olka*. Różnice w zasięgach geograficznych terminu *brus* i pochodnych od niego w moim artykule i w pracy E. Smułkowej⁷ są wynikiem gęstszej siatki punktów terenowych w pracy tej ostatniej. Także konfiguracja układu geograficznego terminu *brus* i derywatów od niego w pracy E. Smułkowej, mianowicie istnienie dwóch reliktowych enklaw jego występowania na wschód od Białegostoku i na północny wschód od Siemiatycz, zdaje się świadczyć o zmniejszaniu się arealu zajętego przez ten termin.

Należy jeszcze zauważyć, że nazwa *marmur* i pochodne od niej na oznaczenie oselki wykonanej z ciemnego kamienia wystąpiły tylko w części południowej badanego terenu nad Bugiem i na południe od niego.

2. Narzędzie wykonane całkowicie z drewna w kształcie łopatki z ukośnymi nacięciami wypełnionymi piaskiem lub żwirem po uprzednim zmoczeniu lub zanurzeniu narzędzia w smole, smarze czy sadle jest w badanych gwarach określane stosunkowo licznymi w porównaniu do oselki kamiennej nazwami, a mianowicie: *metka* (i inne pochodne od zawartego w niej rdzenia), *oselku* (też z określeniem *drewniana*), *łopatka*, *ńentka* (i inne pochodne od zawartego w niej rdzenia), *stryxolek*, *kopystka*, *połrostka*, i *tšepačka*. Ogólnie należy jeszcze zauważyć, że nazwy te w odróżnieniu od bardzo zróżnicowanych pod względem frekwencyjnym nazw oselki kamiennej (od 1 do 46) nie są zbyt różnicowane pod względem częstotliwości występowania (od 1 do 9). Brak desygnatu wystąpił w 11 następujących punktach: 3, 5, 6, 7, 13, 14, 18, 20, 23, 24, 45. Brak informacji odnośnie do tego desygnatu z 7 punktów: 01, 02, 1, 2, 12, 28, 35.

Metka i inne pochodne od zawartego w niej rdzenia wystąpiła w 9 następujących punktach: *abo metka*, *abo osejka*, *davał metki* (21), *a muvo i metka ńexturne* (27), *metka*, *byli metki* (38), *to nazywa še metka* (41); *meteńka* (37, 43), *ńeteńka do kosy* (36), *myteńka* (39, 44).

Oselka (też z określeniem *drewniana*) wystąpiła w 8 następujących punktach: *no to oselko tes nazywałi*, *to dżevana oselka* (10), *ńeli 'mieli' tes oselka* (19), *ona še nazywała oselka dżevana* (22), *osejka*, *tes osejka* (21); *os'olka* (37, 47); *as'olka* (17), *derevana as'olka* (31).

Łopatka także wystąpiła w 8 punktach: *łopatko a potem oselko* (15), *łopatka*

⁷ E. Smułkowska, *Słownictwo...*, op. cit., mapa 11.

prosto: *namočy ŋ šmaru i tego krašu 'żwiru' o vežne* (16), *fklada te łopatke f te kałite* (22); *łopatka* (48), *łopatka* (26), *to do teh vyžymanex łopatkof to tšeba i žarno 'żwir', posypŋe, pomocy i ostšy* (27), *łopatka, do kosy ostšžna byua łopatka, oseuka i marmuŋek* (40); *opatka, ŋe tylko opatka* (42). Nazwa ta pochodzi od kształtu narzędzia do ostrzenia kosy, jak o tym świadczy następująca wypowiedź: *jeden mał stryżolka a druži meńčołka, take łopatki* (11) (por. też niżej pod *mentka* — punkt 25, pod *stryżolek* — punkt 8 i pod *kopystka* — punkt 46).

Mentka i inne pochodne od zawartego w niej rdzenia wystąpiła w 5 następujących punktach: *mentka, ta łopatka nazywała se mentka* (25); *to do ostreña oselka i mentka* (29), *mentka* (32); *meńčenka* (30), *meńčołka* (11). Obok powyższych form rzeczownikowych w jednym punkcie wystąpił pochodny od rdzenia *ment-* czasownik: *m'entkaiŋ to meńčić, a as'olkaiŋ to ostryc* 625).

Stryżolek wystąpił w 4 następujących punktach: *to ked'yšci temi stryżolkami to ostšyli a teras to oselko; teras ŋe noso tyx stryżolkof; stryżolek taki z desecki: tu taki tšoneceg vystrugany a tu desecka* (4), *tylko tak oselka, a ta łopatka to stryżolek* (8), *a to oselka, oselka, a taki drevnany se robi štryżoleg znof* (9), *meńčołka i stryżolka* (11).

Kopystka wystąpiła w 2 punktach: *tera to kopystka nazywaio* (40), *to to se nazywa kopystka — taka łopatka byua i to byuo poryšovano, zeby se čšymano; kopystka to ona byua sfoiež roboty, to byua ze smouy i se natkaŋo pasku, takego scyrku 'żwiru', to byua kopystka, to to se nazywa kopystka* (46).

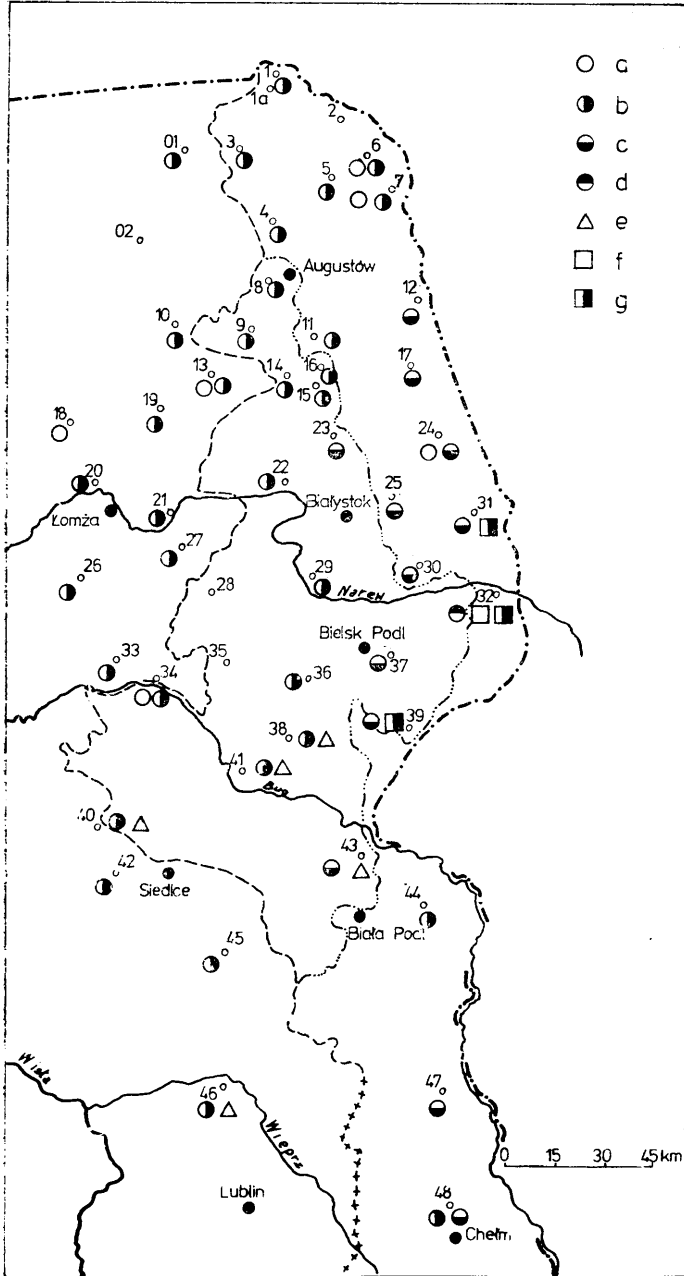
Pożrostka także wystąpiła w 2 punktach: *pożrostka* (33, 34).

Tšepačka wystąpiła tylko w 1 punkcie: *trypačka* (47).

Niejasności etymologiczne (po wyjaśnieniu przez I. Judycką i E. Smułkową nazwy *stryżolek*⁸ i dokonany wyżej przeze mnie wyjaśnieniu nazwy *pożrostka*) ograniczają się tylko do nazw związanych z rdzeniami zawartymi w terminach *metka* i *mentka*. Zgodnie z E. Smułkową⁹ skłonny jestem uważać każdą z tych grup nazw za pochodzącą od różnego rdzenia, przy czym pierwsza grupa (*metka* i poch.) byłaby związana z rdzeniem występującym w słowiańskich czasownikach *mesti*, *metati* (ukr. *mecmú*, *memámu* pol. *mieść*, *miotać*) lub litewskich *mėsti* 'rzuć', *mėtyti* 'tam i sam rzuć', druga grupa natomiast (*mentka* i poch.) z rdzeniem występującym w litewskim rzeczowniku *mentė* 'kopystka, łopatka'. Tezę tę popierają analogiczne opozycje w zakresie pozostałych polskich i ukraińskich nazw tego desygnatu, mianowicie: bezpośrednio odczasownikowe *pożrostka* i *trypačka* oraz odrzeczownikowe *kopystka* i *łopatka*. Problemem otwartym pozostaje zagadnienie, czy nazwę *metka* i dalsze pochodne od niej należy podejrzewać o pochodzenie litewskie,

⁸ I. Judycka, *Badania słownictwa...*, op. cit., s. 22; E. Smułkowa, *Słownictwo...*, op. cit., s. 95.

⁹ E. Smułkowa, *Słownictwo...*, op. cit., s. 94.

Mapka nr 1. Kamienne narzędzie do ostrzenia kosi

a—asła, b—osełka, c—os'olka, as'olka itp., d—as'olek, e—marmur, marmurek itp., f—brus, g—brus'ok

czy też jest to termin zdecydowanie słowiański. Dane geograficzne, o których będzie mowa niżej, przemawiające za rodzimością, a ściślej za ukraińskością, tego terminu nie mają decydującej siły dowodowej, istnieją bowiem bezsporne lituanizmy ograniczone do języka ukraińskiego przy jednoczesnym braku ich w języku białoruskim.

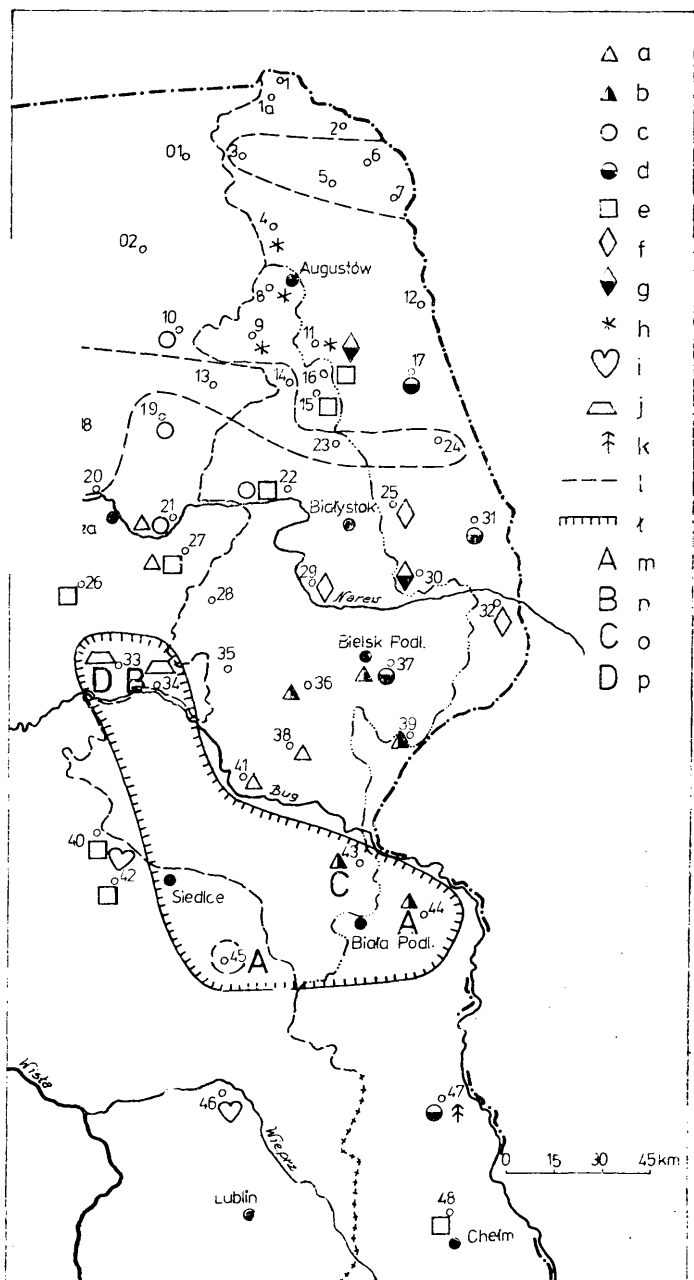
W geografii nazw związanych z drewnianym narzędziem do ostrzenia kosy (por. mapka nr 2, str. 293) zwraca przede wszystkim uwagę brak tego desyg-natu, no i oczywiście nazw, na dzisiejszym bezpośrednim pograniczu polsko-litewskim (punkty 3, 5, 6, 7). Następnie wyraźnie jest zarysowany zasięg terminu *stryzolek* wchodzącego na badany teren od strony Mazur na przestrzeni pomiędzy Rajgrodem i Raczkami i sięgającego w kształcie trójkąta po Biebrzę między ujściem do niej Kanału Augustowskiego i Sztabinem. Zupełnie wyraźny jest także przebieg granicy pomiędzy grupą nazw związanych z rdzeniem *met-* i grupą nazw związanych z rdzeniem *ment-* pokrywający się dokładnie z rzeką Narwią: na północ od Narwi występuje *mentka* i dalsze pochodne od niej, na południe *metka* i dalsze pochodne. Wskazuje na to tak analiza danych zawartych w pracy E. Smulkowej¹⁰ jak i moje materiały. Podana przez E. Smulkową geografia nazw z rdzeniem *met-* w granicach BSRR ograniczająca je do niedużego klina na północny zachód od Brześcia¹¹ a także postać fonetyczna tych nazw każe uważać je za ukrainizmy i w gwarach polskich traktować jako wpływy gwar ukraińskich lub przejściowych białorusko-ukraińskich. Do problemu ewentualnego litewskiego pochodzenia tych nazw ustosunkowałem się wyżej. Kończąc analizę najważniejszych danych geograficznych należy jeszcze zaznaczyć, że sygnalizowane przez E. Smulkową zatarcie się słownictwa dotyczącego desyg-natu "drewniane narzędzie do ostrzenia kosy" w gwarach białoruskich na północ od rzeki Supraśli jest niewątpliwie związane ze znacznie większą w stosunku do pozostałych gwar białoruskich ich polonizacją mającą w przeszłości swe uwarunkowania między innymi w stosunkach wyznaniowych na tych terenach.

3. Narzędzie do ostrzenia kosy wykonane częściowo z drewna, częściowo natomiast z materiału kamieniopodobnego, tj. składające się z drewnianej rękojeści i drewnianego płaskiego jej przedłużenia pokrytego po obu stronach kamieniopodobną substancją ostrzącą. w badanych gwarach jest określane następującymi nazwami: *ostšydło*, *cementufka*, *marmurek* i *pożrostka*. Desyg-nat i nazwy wystąpiły tylko w 5 punktach z bardzo małym zróżnicowaniem frekwencyjnym (od 1 do 2).

Ostšydło wystąpiło w 2 następujących punktach: *a po polsku my ostšydło nazrywamy* (44), *osetki łale byli take i te ostšydla nalewane na desecce; nalewane na jedne strone, na drugo to ostšydło na desecce takej* (45).

¹⁰ Tamże, s. 94.

¹¹ Tamże, s. 95.

Mapka nr 2. Drewniane lub drewniane z ostrzącą substancją kamieniopodobną narzędzie do ostrzenia kosy

v – metka, b – meteńka, myteńka itp., c – ośełka, d – os’ołka, as’ołka, e – łopątka, f – mętka, mentka, g – meńcienka, meńcółka, h – stryżolek, i – kopystka, j – poxróstka, k – trypačka, l – tereny bez desygntatu ‘narzędzie drewniane’, l – tereny z desygntatem ‘narzędzie drewniane z ostrzącą substancją kamieniopodobną’, m – ostydyło n – cementka, o – marmurek, p – poxróstka

Cementufka wystąpiła w 1 punkcie: *a co teras to te cementufki robo, to ni ćort'a nie varte* (34).

Marmurek wystąpił podobnie w 1 punkcie: *marmu'ok* 'oselka nalewana na drewno' (43).

Poxrostka także wystąpiła tylko w 1 punkcie: *poxrostka* 'oselka z cementu nalanego na drewno' (33).

Etymologie powyższych nazw nie nasuwają wątpliwości lub zostały wyjaśnione w poprzedzającym tekście artykułu.

Pod względem geograficznym (por. mapka nr 2, str. 293) desygnaty i nazwy skupiły się głównie w punktach, których oś stanowi linia Bugu na odcinku skośnie przecinającym badany teren. Tylko jeden punkt (45) jest oddalony bardziej na południe.

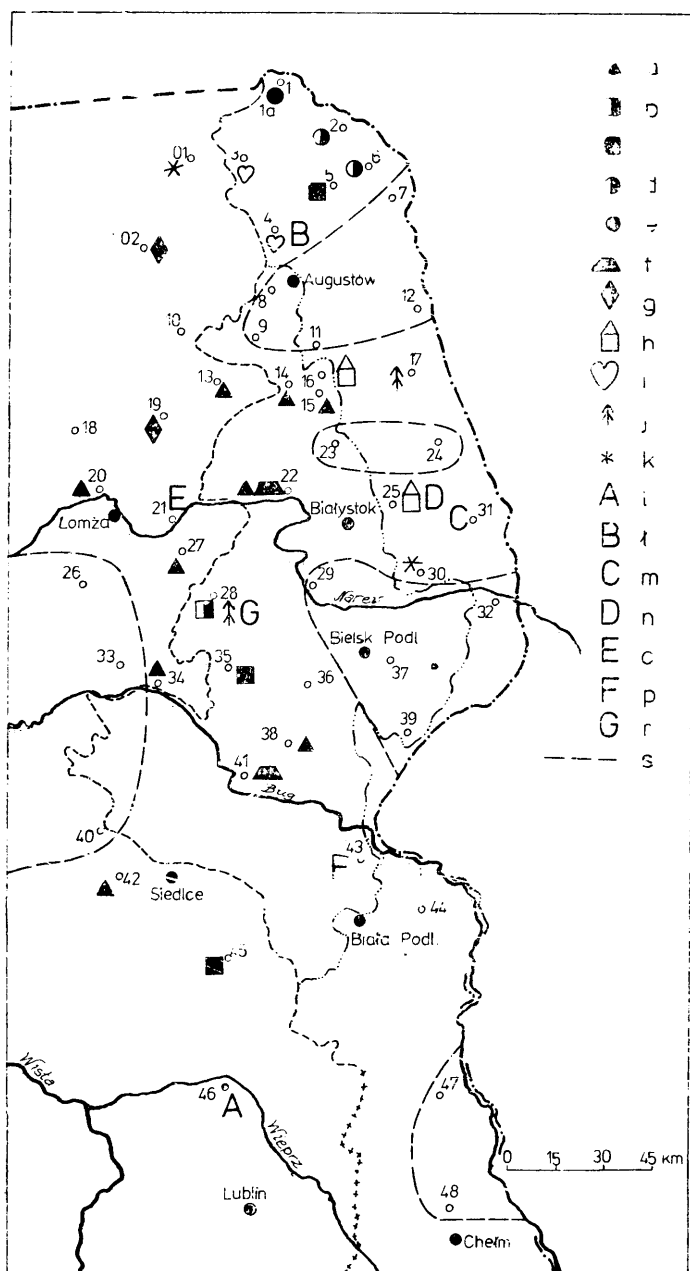
Kończąc opracowanie nazw powyższych trzech rodzajów narzędzi do ostrzenia kosi należy jeszcze zauważyć, że narzędzie kamienne lub z materiału kamieniopodobnego ma nazewnictwo najbardziej zwarte, jednorodne, ograniczające się do trzech rdzeni, natomiast narzędzie drewniane ma nazewnictwo bardzo zróżnicowane i rozbudowane, bo opierające się aż na ośmiu rdzeniach. Zinterpretowanie tego faktu jest trudne. Z pewnością świadczy on o mniejszym wyróżnianiu się narzędzia drewnianego spośród innych przedmiotów. Może także świadczyć o jego drugorzędnej funkcji i zanikowym charakterze.

Odwrotnie, o pierwszoplanowej, głównej roli kamiennych i kamieniopodobnych narzędzi do ostrzenia kosi świadczy ekspansja ich nazw także na inne, głównie drewniane, narzędzia do ostrzenia. Jak bowiem widać z dokonanych wyżej analiz nazw, nazwa *oselka* w 8 punktach wystąpiła także jako nazwa narzędzia do ostrzenia wykonanego z drewna (por. wyżej str. 289), nazwa *marmurek* w 1 punkcie wystąpiła także jako nazwa narzędzia do ostrzenia z drewna z nalaną na nie masą cementową (por. wyżej). Spośród pozostałych grup nazw takie przesunięcie nastąpiło tylko jeden raz, mianowicie nazwa *poxrostka* oznaczająca narzędzie do ostrzenia wykonane z drewna wystąpiła także jako nazwa narzędzia wykonanego z drewna z nalaną masą cementową (por. wyżej).

II

Przy pokrowcu na oselkę, do którego omówienia obecnie przechodzę, stosunki tak w zakresie faktów etnograficznych (desygnatów), jak szczególnie w zakresie ich nazw są jeszcze bardziej skomplikowane niż przy samej oselce.

W obrębie desygnatu ze względu na materiał, z jakiego został on wykonany, stosunkowo wyraźnie wyróżniają się, podobnie jak przy oselce, trzy grupy: pokrowiec drewniany (np. w punktach: 2, 3, 4, 5, 6, 19, 28, 30), pokrowiec skórzany (np. w punktach: 10, 14, 20, 30, 42) i pokrowiec blaszany (np.

Mapka nr 3. Pokrowice na oselkę

a – torba i poch., b – dlubanka, c – kadłubek, d – śloke, śloza, e – ślukra f – kal'ita, g – kośilka, h – mań'ak, i – plompka, j – poxfka, k – ośelnica itp., l – blaża, l – fufka, m – kabura, n – kapś'uk, o – keşonka, p – kubaika, r – maćanka, s – tereny bez desygnatu

w punkcie 46). Oprócz tego jednak w niektórych punktach (np. 13, 15, 27, 34, 38) zdaje się pojawiać także pokrowiec płócienny. Można to podejrzewać mianowicie tam, gdzie występuje nazwa *torba* (i pochodne od niej) bez przymiotnika określającego materiał użyty do jej wykonania. Należy jednocześnie zaznaczyć, że prawdopodobieństwo występowania pokrowca płóciennego jest znacznie ograniczone przez fakt przystosowywania większości pokrowców pod względem kształtu i materiału do przechowywania w nich równocześnie wody służącej do zwilżania oselki.

W odróżnieniu od oselki, gdzie materiał odgrywał pierwszorzędą rolę funkcjonalną, przy pokrowcu ta jego rola jest tylko drugorzędna. Z tego też powodu powyższe, chociaż znaczne, zróżnicowanie pokrowców pod względem materiału użytego do ich wykonania nie zostanie uwzględnione jako kryterium podziału przy analizie ich nazw.

Z kolei nazwy użyte w badanych przez mnie gwarach na określenie pokrowca na oselkę są bardzo różnorodne, bo odnoszą się aż do 17 różnych rdzeni. Zróżnicowane jest także nasycenie terenu nazwami utworzonymi od poszczególnych rdzeni i waha się ono od 1 do 10 punktów. Podobnie jak przy omawianiu oselek poniższy materiał gwarowy dotyczący nazw pokrowców na oselkę porządkuję według malejącej częstotliwości ich występowania. Brak desygnatu stwierdziłem w 16 następujących punktach: 7, 8, 9, 11, 12, 23, 24, 26, 29, 32, 33, 37, 39, 40, 47 i 48. Brak informacji z 3 punktów: 18, 36 i 44.

Torba i inne pochodne od zawartego w niej rdzenia są reprezentowane najliczniej, bo występują aż w 10 następujących punktach: *za mojej pańeńci to tego nie nošili, a tutej to byla torba, skužano torba, to i ja nošil* (10), *torba, žemanna torba, torba do oselki* (14), *byla oselka f tej torbe* (22), *torba* (34); *torepka do oselki* (13), *torepka na oselka* (15), *maio neras take torepki skužane, a tera syjo spodni s takemy kešėnamy; tylko ze starej žolevy, co but taki podarty, kėpski, to usyu tako torepke* (42); *f kešėni fkyada, a ne, to ma tako žemanno torpke, torpka* (20), *torpka, f torpke vžou i poset; kedyš to byya taka torpka, torpka do oseuki* (27); *t'orbocka, t'orbocku na os'olku* (38).

Dlubanka i *kadlubek* wystąpiły w 4 następujących punktach: *dyubanka* (28); *nu drevnane take kadlupki* (5), *kadwubek* (35), *kadlubek taki z dževa, kadlubek, to tšymal to ostšydlto* (45).

Šloke i inne pochodne od zawartego w niej rdzenia wystąpiły w 3 następujących punktach: *šloke* (2); *tutaj to šlukra* (1); *šloxa to drevnanna, vydľubana z dževa, taki kublek* (6).

Po dwa razy wystąpiło 6 następujących dalszych nazw:

Kalita: *ona se nazyvata oselka dževnana, a to, co sežala, to se kalita nazyvata; to te kality byli do tyh drevnanyx oselkof; fklada te lopatke f te kalite* (22); *kalitka, vode se naleva, saza se marmureg v nego* (41).

Košilka: *košyuka* (02), *košilka, za paseg zasaži i vody mozna vlač, tak tak, košilka* (19).

Mańak i inne pochodne od zawartego w nim rdzenia: *mańak takiż uśytyżi i tutaj pśyć'epłivau śa do żaški* 'do paska' z boku (25); *tylko tak oselka jest f keśeńu, a nie to Ź mańaček taki saza, tylko mańaček to ġiba* 'chwieje się' *straśne* (16).

Ośelńica i inne pochodne od zawartego w niej rdzenia: *to śe nazywa ośelńica i oseŹke tam kŹado, to śe nazywa ośelńica* (01); *os'otńik, os'olka tam była; oni byli i drevńane i z rańeńuu; nie, nie tolko as'otńik* (30).

Plompka: *plompke dla oselki włożeńa też, to nazywał plompko* (3); *plumpka* (4).

PoŹfa i pochodne od zawartego w niej rdzenia: *poŹfa* (17); *poŹefka* (28).

Po jednym razie wystąpiło 7 pozostałych nazw:

Blaxa: *żag byŹy marmuŹy, to byŹy blaxy, a oseŹki to tam nie sazano, bo tam voda, to f keśeńi, a teras marmuŹof ni ma i tyh blaxof ni ma; daż blaxę do marmuŹu* (46).

Fufka: *nazyważo i fufka i plumpka, rozmaviće, żek kto poŹe, ale to żeno i to samo; fufka taka* (4).

Kabura: *kabura* (31).

Kapś'uk: *ta lopatka nazywała śe mętka Ź tom kapśuk'u ostryc' kas'u* (25).

Keśonka: *taku do oseŹki keśonka umysŹova* 'specjalna' *że* (21).

Kubażka: *kubażka* (43).

Maćanka: *macanka, podaż mńe ot kosy macanke* (28).

Śpośród powyższych nazw futerałów do oselki wyjaśńeń etymologicznych wymagają nazwy: *fufka, kabura, kapś'uk, kubażka, mańak, plompka, ślukra, śłoke* i pochodne od nich.

Zanotowany przeze mnie rzeczownik gwarowy *fufka* na Suwalszczyźnie podobnie zresztą jak i inne, podawane np. przez K. Nitscha¹² z Pomorza jego odmianki fonetyczne w postaci *fyfka, feŹka* 'fajka' oraz ogólnopolskie *fifka* 'rurka szklana lub metalowa w jednym końcu spłaszczona, służąca do osadzania i palenia papierosów bezustnikowych' jest zapożyczeniem z niemieckiego i sprowadza się do rzeczownika *Pfeife* 'fajka, piszczałka'¹³. Na jego postać fonetyczną w gwarze mogły wpłynąć oczywiście określone dialekty niemieckie lub żargonowa postać żydowska (jiddisz).

Nazwa *kabura* jest z pewnością spokrewniona z ros. *кобур, кобурá, кубурá* 'skórzany futerał do pistoletu' itp. pochodzącymi według M. Vasmera z turko-tatarskiego *kubur* 'futurał, kolezan'¹⁴.

Termin *kapś'uk* ma w gwarach rosyjskich odpowiedniki: *кану́к* 'woreczek, kapciuch' i *кану́к* 'woreczek, sakiewka, kabza' pochodzące według

¹² K. Nitsch, *Dialekty polskie Prus Zachodnich. Wybór pism polonistycznych* t. III. Pisma pomorzoznawcze, Wrocław—Kraków 1954, s. 97.

¹³ *Słownik wyrazów obcych*, pod red. Z. Rysiewicza, wyd. 8, Warszawa 1962, s. 216.

¹⁴ M. Фасмер, *Этимологический словарь русского языка*. Перевод с немецкого и дополнения О. Н. Трубачева, t. II, Moskwa 1967, s. 269.

M. Vasmera¹⁵ z tureckiego i tatarskiego *kapčyk* 'woreczek, kapciuch, sakiewka' i z czagatajskiego (starouzbekiego) *kapčuk* 'ts.'

Rzeczownik *kubajka* według F. Sławskiego¹⁶ pochodzi od rdzenia zawartego w polskim wyrazie *kubek* i według przytoczonej przez niego bibliografii jest znany szeroko w gwarach polskich. J. Chodera w pracy *Nazwy części kosy w Wielkopolsce*¹⁷ podaje następujące postaci utworzonych od tego rdzenia nazw na futerał do oselki: *kubek*, *kubaj*, *kubajek*, *kubajka*, *kubanek* i *kubik*.

Występujący w podlaskich gwarach białoruskich termin *mań'ak* nie ma dotychczas znanej mi jasnej etymologii. *Słownik gwar polskich* J. Karłowicza notuje *maniak*, *maniak* w znaczeniu 'worek do obroku' z Lubelszczyzny¹⁸. *Słownik języka polskiego* tzw. Warszawski to samo znaczenie obrazuje cytatem z B. Prusa¹⁹. *Słownik języka polskiego* pod red. W. Doroszewskiego²⁰ podaje termin łowiecki *maniak* w znaczeniu 'wypchana skóra zabitego ptaka, służąca do wabienia (manienia) w czasie polowania na dane ptaki' (zwykle na cietrzewie). Wydaje mi się, że termin *mań'ak* należy łączyć z czasownikiem *manić* przyjmując rozwój znaczeń: 'wypchana skóra zabitego ptaka lub zwierzęcia' — 'wypchany worek, worek do obroku' — 'worek w ogóle'.

Nazwa *plomпка* jest zapożyczeniem ze wschodnioniemieckiego *Plumpe* 'pompa'²¹.

Skomplikowane stosunki etymologiczne panują przy dwóch ostatnich nazwach, mianowicie *śloke* i *ślukra*. Według E. Fraenkla²² litewskie *šliokė* wywodzi się ze wschodniopruskiego (wschodnioniemieckiego) *šluker-fass* 'pojemnik na oselkę z wodą'. W ten sposób wyjaśniają się dwa zanotowane przeze mnie lituanizmy: *śloke* (2) i *ślōxa* (6). Natomiast termin *ślukra* (1) ze względu na postać fonetyczną i morfologiczną należy uznać za pochodzący bezpośrednio od wschodnioniemieckiego *šluker-fass* bez udziału medium litewskiego, a więc za germanizm, nie lituanizm.

W rozprzestrzenieniu geograficznym nazw pokrowca na oselkę zainteresuje

¹⁵ Tamże s. 189.

¹⁶ F. Sławski, op. cit., t. III, Kraków 1966 - 1969, s. 295 - 297.

¹⁷ J. Chodera, *Nazwy części kosy w Wielkopolsce*, „Studia Polonistyczne” 1976, t. III, s. 22.

¹⁸ J. Karłowicz, *Słownik...*, op. cit., t. III, Kraków 1903, s. 111.

¹⁹ J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, *Słownik języka polskiego*, t. II, Warszawa 1902, s. 872.

²⁰ *Słownik języka polskiego*, pod red. W. Doroszewskiego, t. IV, Warszawa 1963, s. 438.

²¹ J. Piprek, J. Ippoldt, *Wielki słownik niemiecko-polski*, t. II, Warszawa 1970, s. 243.

²² E. Fraenkel, *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg 1962 - 1965, s. 1006.

nas zarówno możliwie dokładne określenie terenów bez występowania desygnatu jak i układy geograficzne liczniej reprezentowanych nazw.

Jak podałem wyżej (por. str. 296), brak występowania pokrowca do oselki stwierdziłem w 16 punktach. Świadczą o tym zanotowane wypowiedzi moich informatorów, jak np.: *u nas f kесеñu nošili oselke* (9), *а хуопi то в реґку або ф кешонце, за п'аз засаژیу, неједен засазуу* (26). Niemal połowa, bo 7 na 16 punktów bez desygnatu przypada na teren polski (punkty 7, 8, 9, 11, 26, 33, 40), pozostałe 9 punktów dotyczą terenów białoruskich i przejściowych białorusko-ukraińskich (punkty 12, 23, 24, 29, 32, 37, 39) lub ukraińskich (punkty 47 i 48). W sumie desygnat wystąpił w 22 punktach polskich, w 6 punktach białoruskich i przejściowych białorusko-ukraińskich, w 1 punkcie ukraińskim i w 1 punkcie litewskim. Powyższe moje ustalenia stwierdzające występowanie pokrowca na oselkę w 6 punktach białoruskich i przejściowych białorusko-ukraińskich wskazują, że opinia E. Smułkowej o braku zwyczaju noszenia oselek w specjalnych pochwach na terenie Białostoczczyzny²³ jest słuszna tylko dla części obszaru podlaskich gwar białoruskich.

Obszary bez desygnatu stanowią pięć następujących enklaw wyspowych (por. mapka nr 3, str. 295): 1) wokół i na wschód od Augustowa, 2) na północny wschód od Białegostoku, 3) wokół oraz na północ i wschód od Bielska Podlaskiego, 4) między Łomżą i Siedlcami na zachód od linii łączącej te miasta, 5) na północ od Chełma Lubelskiego. Rzecz znamienita, że cztery z tych enklaw znajdują się na terenie lub w pobliżu wielkich kompleksów leśnych: Puszczy Augustowskiej, Puszczy Knyszyńskiej, Puszczy Białowieskiej i Puszczy Białej.

Spośród zanotowanych nazw pokrowca na oselkę największy obszar zajmuje najczęściej występująca nazwa *torba* i pochodne od niej. Sięga ona od leżącego nieco na północ od Grajewa punktu 10 po wysokość Siedlec na południu. Granicę wschodnią zasięgu tej nazwy stanowi linia zaczynająca się na północ od Grajewa i przebiegająca przez ujście rzeki Brzozówki do Biebrzy — Knyszyn — Łapy — Brańsk — Siemiatycze — Siedlee. Nazwa, poza punktem 28, ogranicza się do gwar polskich. W granicach arealu *torby* mieści się także zanotowana w punkcie 22 nad Narwią i 41 nad Bugiem nazwa *kałita*.

Także tylko w gwarach polskich występują nazwy *dtubanka* i *kadłubek* rozłożone na lekko wygiętej ku zachodowi linii łączącej jezioro Wigry na północy z Lublinem na południu.

Interesujący jest fakt, że nazwy rodzime występują na Mazurach: derywat od rzeczownika *kosa* — *košilka*, występująca także w punkcie 19 w Łomżyńskim oraz *oselñica* utworzona od podstawy *osta* lub pochodnych od niej i mająca pod tym względem nawiązanie w białoruskim *os'olñik* (30).

Germanizmy *ślukra*, *plompka* i *fufka* grupują się natomiast na pograniczu Suwalszczyzny i Mazur na północ od Augustowa.

²³ E. Smułkowa, *Słownictwo...*, op. cit., s. 95.

Lituanizmy *šloke* i *šloxa* występują w gwarach litewskich koło Puńska na Suwalszczyźnie i w przyległych do nich bezpośrednio gwarach polskich koło Sejna.

Pozostałe nazwy występujące tylko po dwa lub po jednym razie nie mają geografii indywidualnej. Nie tworzą jej także jako grupa.

Zanalizowany w obecnym artykule leksykalny materiał gwarowy pomimo swego wycinkowego charakteru ze względu na profil związany z wybranymi, ściśle określonymi desygnatami, oraz ze względu na różnorodność językową i gwarową badanego terenu okazał się ciekawy i wartościowy pod kilkoma aspektami.

Wzbogacił on mianowicie naszą znajomość polskiej, białoruskiej i ukraińskiej leksyki gwarowej o kilka nowych terminów (np. *poχrostka*, *mačanka*, *plompka*, *šlukra*, *mań'ak* i inne). Rozszerzył naszą znajomość semantyki gwarowej wielu wyrazów (np. *lopatka*, *kopystka*, *ostšydło*, *cementufka*, *blaχa* i inne). Analizowany materiał pozwolił na ustalenie kilku etymologii nowych lub przesunięcie na teren zainteresowań dialektologii polskiej i białoruskiej kilku etymologii już znanych na gruncie rusycystyki, bałtologii i germanistyki (np. *poχrostka*, *šlukra*, *šloxa*, *mań'ak*, *kabura*, *kapš'uk* i inne). Zasygnalizował on także istnienie zapożyczeń obcych głównie w zakresie terminów oznaczających drewniane narzędzie do ostrzenia kosi (np. germanizm: *stryχolek*, lituanizm: *mentka*, europeizmy: *marmurek* i *cementufka*) oraz w zakresie terminów oznaczających pokrowiec na oselkę (np. germanizmy: *plompka*, *šlukra*, *fufka*, *blaχa*, lituanizm: *šloxa*, turko-tataryzmy: *kabura*, *kapš'uk*). Oprócz tego materiał zawiera, leżące już poza zainteresowaniami autora w tym artykule, cenne informacje z zakresu gwarowej fonetyki, słowotwórstwa, morfologii i nawet składni.

Na uwagę specjalną zasługują nie wyeksponowane należycie w tekście artykułu zbieżności i różnice leksykalne w zakresie badanej terminologii pomiędzy gwarami polskimi z jednej strony oraz białoruskimi i ukraińskimi z drugiej.

Zbieżności pomiędzy tymi dwoma zespołami gwar ograniczają się właściwie do terminów opartych na rdzeniu zawartym w wyrazie *osta*.

Pozostałe terminy dzielą się na terminy ograniczone do terenu polskiego całkowicie lub z penetracją na pojedyncze punkty białoruskie i ukraińskie i odwrotnie na terminy ograniczone do terenu białoruskiego bądź ukraińskiego całkowicie lub z penetracją na pojedyncze punkty polskie. Repartycja terminów pomiędzy powyższe 4 grupy jest następująca: 1) terminy ograniczone całkowicie do terenu polskiego wystąpiły w liczbie 15 (opartych na 14 rdzeniach): *poχrosta*, *stryχolek*, *kopystka*, *cementufka*; *dłubanka*, *kadtubek*, *šloxa*, *šlukra*, *kal'ita*, *košilka*, *plompka*, *blaχa*, *fufka*, *kešonka* i *mačanka*; 2) terminy właściwe gwarom polskim z penetracją na pojedyncze punkty białoruskie

lub ukraińskie wystąpiły w liczbie 6: *marmur* (1 punkt przejściowy białorusko-ukraiński i 1 ukraiński), *lopatka* (1 punkt blrs. i 1 ukr.), *ostšydło* (1 punkt ukr.); *torba* (1 punkt ukr.), *połfa* (1 punkt blrs.) i *kubażka* (1 punkt ukr.)²⁴; 3) terminy ograniczone całkowicie do terenu białoruskiego i ukraińskiego wystąpiły w liczbie 5: *brus*, *trypačka*, *mańlak*, *kabura* i *kapšuk*; 4) terminy właściwe gwarom białoruskim i ukraińskim z penetracją na pojedyncze punkty polskie wystąpiły w liczbie 2: *metka* (4 punkty polskie) i *mentka* (1 punkt polski).

Jak widzimy z powyższego zestawienia, przy zgodnościach w zakresie badanych desygnatów ograniczonych do jednego rdzenia gwary polskie zawierają terminy odrębne oparte na 20 rdzeniach, natomiast gwary białoruskie i ukraińskie terminy odrębne oparte na 7 rdzeniach.

Także w zakresie zapożyczeń obcych tylko zapożyczenia litewskie (choć także różne) występują w obu zespołach gwarowych, natomiast zapożyczenia niemieckie są ograniczone do gwar polskich, zapożyczenia turko-tatarskie²⁵ do gwar białoruskich.

W ten sposób naświetlenie od strony polskiej zagadnienia wybranego działu leksyki związanej z gospodarką rolną w podlaskich gwarach białoruskich wskazuje na stosunkowo ograniczone, ale moim zdaniem bardzo stare, zgodności pomiędzy gwarami polskimi i białoruskimi w zakresie części terminologii dotyczącej kamiennego narzędzia do ostrzenia kosy, natomiast na bardzo liczne, ale chyba stosunkowo późne odrębności w zakresie terminologii określającej drewniane narzędzie do ostrzenia kosy i pokrowiec na oselkę.

Na rzecz starożytności terminologii dotyczącej kamiennego narzędzia do ostrzenia kosy świadczy według mnie między innymi jej niemal całkowita (poza europeizmem *marmur*) rodzimność, wobec zaśmieconej zapożyczeniami obcymi, świadczącymi może nawet o imporcie samych desygnatów, a więc późniejszej terminologii dotyczącej drewnianego narzędzia do ostrzenia kosy i pokrowca do kamiennej lub drewnianej oselki.

WYKAZ MIEJSCOWOŚCI OZNACZONYCH W TEKŚCIE I NA MAPACH NUMERAMI

01. Kowale Oleckie, 02. Sajzy, 1. Sudawskie, 2. Puńsk, 3. Zusno, 4. Kurianki, 5. Roschaty Róg, 6. Radziuszki, 7. Zelwa, 8. Żarnowo, 9. Wozna Wieś, 10. Mierucie, 11. Mogił-

²⁴ Termin *kubażka*, pomimo że na badanym przez mnie terenie wystąpił tylko w punkcie ukraińskim, uważam zgodnie z opinią F. Sławskiego (por. wyżej przypis 16) i na podstawie materiału podanego przez J. Chodere (por. wyżej przypis 17) za wyraz gwarowy polski.

²⁵ Z wyłączeniem ogólnopolskiego *kaleta* i gwarowego polskiego *kal'ita* zapożyczonego z arabskiego przez medium tureckie (por. F. Sławski, op. cit., t. II, Kraków 1958 - 1965, s. 28 - 29).

nice, 12. Siółko, 13. Kędziorowo, 14. Budne-Żarnowo, 15. Jaświły, 16. Jatwież Duża, 17. Sidra, 18. Czerwone, 19. Kamieńskie, 20. Chłudnie, 21. Niwkowo, 22. Góra, 23. Milewskie, 24. Kamionka Stara, 25. Studzianki, 26. Jakać Stara, 27. Kołomyja, 28. Osipy Stare, 29. Zawyki, 30. Gniewiuki, 31. Grzybowce, 32. Łuka, 33. Złotoryja Nowa, 34. Zuzela, 35. Gródek, 36. Oleksin, 37. Hołody, 38. Czarna Wielka, 39. Czeremcha, 40. Grodzisk, 41. Minczewo, 42. Jagodne, 43. Peredyło, 44. Kłoda Duża, 45. Strzyzew, 46. Łukowiec, 47. Wiryki, 48. Czulezyce Duże.